

I kølvandet på et fangstredskab

Kajakken er et af de mest ikoniske objekter fra de arktiske egne. Den er bygget og anvendt som et jagtredskab til fangst af havpattedyr gennem århundreder¹ og repræsenterer en teknologisk genistreg. Ikke blot fordi den udgør et funktionelt redskab til jagt i fjordsystemer og langs kysten, men fordi den er et symbol på den kreative udnyttelse af ressourcer, der har kendetegnet de mennesker, der gennem tiden har beboet de arktiske egne. I Grønland vides kajakken med sikkerhed at have været anvendt op gennem Thulekulturen (1200-1900) og på museer rundt om i verden er kajaker bevaret så langt tilbage som til 1600-tallet². Mange af disse kajaker er bygget af drivtømmer, der flød med strømmen fra det Nordlige Amerika og Sibirien til den grønlandske kyst, da træ fra savværker ikke var tilgængeligt, før den Europæiske handel begyndte eksporten til Grønland³. På trods af de bevarede kajaker er alderen på kajakkens anvendelse i Grønland fortsat omdiskuteret. Historien om kajakken strækker sig sandsynligvis langt tilbage i forhistorien, men for at kunne fortælle denne historie må vi vide, hvordan vi genkender dele af kajaker efter hundreder, eller endda tusinder af år under is, affald og muld. Men kan der opstilles kriterier for genkendelse af kajakken, der kan anvendes i arkæologisk sammenhæng?

Billede 1 – Fangere i kajak i 1964 -Foto: Arktisk Insitut / Regitze Magrethe Søby

Kajakkens opbygning

Bevarede kajakker fra Thulekulturen giver mulighed for at sammenholde komplette kajakker, med arkæologiske fragmenter. Kombinationen af arkæologi og historiske genstande kan på denne måde anvendes til at få ny viden om kajakken og dens konstruktion gennem forhistorien, derfor blev denne kombination, udgangspunktet for undersøgelsen. Fortidens kajakker var, ligesom mange af nutidens kajakker, bygget med udgangspunkt i en ramme af træ, der beklædtes med skind, for at gøre fartøjet vandtæt. En kajaks træramme er opbygget omkring to lange træplanker, der løber langs kajakkens ræling og derfor kaldes 'rælingsplanker'. Disse planker er udgangspunktet for kajakkens ramme og giver støtte til de øvrige elementer i konstruktionen. Rælingsplankerne holdes udspændt, af en række træstykker der er med til at give kajakkens ramme sin karakteristiske form, samtidig med at de danner et dæk ovenpå kajakken, hvorfor de også kaldes dæksribber⁴. I bunden af rælingsplankerne er fæstnet spanter, der løber på tværs af kajakkens længde og giver form og styrke til kajakkens skrog. De to sidst nævnte dele har én vigtig ting til fælles, deres forhold til rælingsplankerne! De er monteret på rælingsplankerne ved hjælp af tapsamlinger og surret fast med snøre og i nogle tilfælde også fastgjort med dyvler af træ. Men kan disse elementer anvendes til genkendelse af kajakken i arkæologisk sammenhæng?

Arkæologisk træ i centimetermål.

For at undersøge, hvorvidt de tre træelementers særtræk kunne anvendes til arkæologiske undersøgelser og genkendelse af kajakfragmenter, blev en række fund, der af Danmarks Nationalmuseum var stillet til rådighed undersøgt. Materialet stammede fra tre lokaliteter. Igdlutalik og Qeqertarmiut i Vestgrønland og Savanganeq i Østgrønland, alle udgravet af Therkel Mathiassen i 1930'erne og dateret til Thulekulturen. Materialet talte ni formodede kajakfragmenter, et beskedent

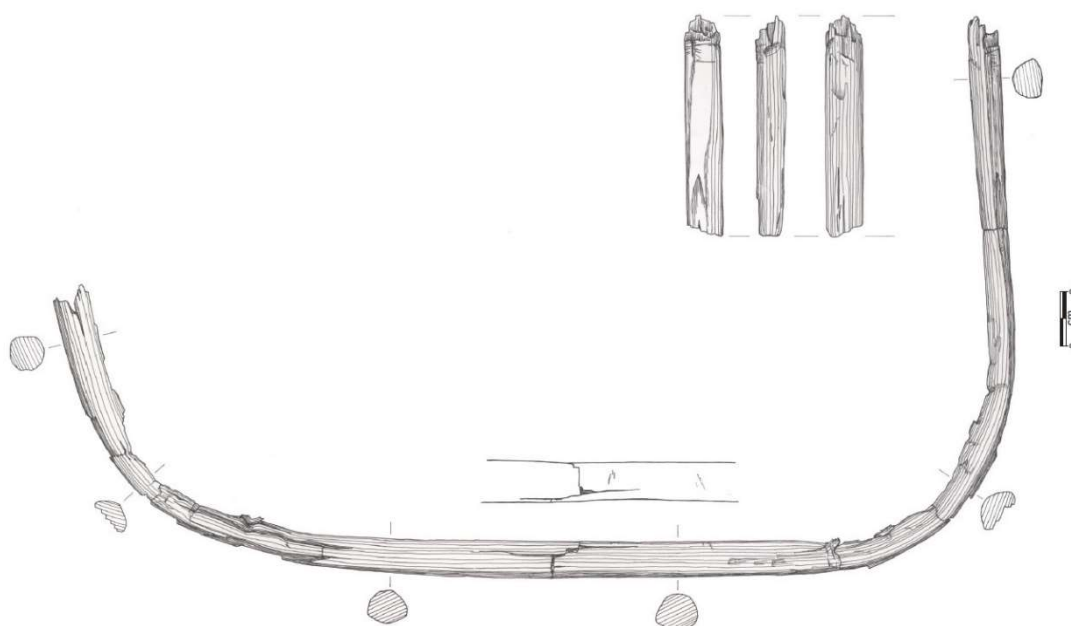

Billede 2- Fragment af rælingsplanke fra Qeqertarmiut - Bemærk udhulingerne til dæksribber - eget foto

antal, der dog var repræsentativt og derfor kunne anvendes til undersøgelsen. Alle de gamle fragmenter blev målt og fotograferet og de enkelte særtræk ved hvert stykke blev skrevet ned til senere brug. Herefter blev fragmenterne sammenlignet med dele i bevarede kajaker, for at be- eller afkræfte fundene som kajakdele. Ved undersøgelsen af fragmenterne viste det sig, at tesen holdt stik. De undersøgte fragmenter kunne genkendes og placeres i kajakkens træramme, med udgangspunkt i de førnævnte spor fra samlingerne. På rælingsplankerne sås tydelige udhulinger langs både indersiden og undersiden, der engang havde været anvendt til at fastgøre dæksribber og spanter. Ligeså gjaldt det, at der på dæksribberne kunne ses nøje tilspidsede ender, der passede ind i udhulingerne på rælingsplankens inderside, endda ledsaget af tydelige spor af slid efter snøre, der havde holdt delene sammen. Det samme gjorde sig gældende på spanterne. Også her sås tilspidsede ender og spor efter snøre. Undersøgelserne viste altså, at disse spor tydeligt kunne genkendes på de enkelte kajakdele. Disse spor fra samlingerne blev derfor opstillet som kriterier for genkendelsen af kajakken.

Kajaker i den grønlandske stenalder

I 1980'erne foretog museet i Qasigiannuguit udgravninger af en permanent frossen mødding på øen Qeqertasussuk syd for Disko Bugt, og her fandtes resterne af, hvad der formodes at være, et kajaklignende fartøj⁵. Men med en alder på omtrent 4000 år var spørgsmålet hvorvidt der var tale om kajakfragmenter? Efter at have set at, genkendelse af kajakfragmenter fra Thulekulturen var mulig,

Billede 3 - Spantfragment fra Qeqertasussuk - Kilde Grønnow 2017: 101 - Illustrator Eva Koch

var spørgsmålet om de opstillede kriterier også var anvendelige på fund med høj alder? Da de originale fund befandt sig i Grønland, måtte undersøgelsen tage udgangspunkt i detaljerede tegninger. Flere originaltegninger undersøgte og særligt formen på tre stykker træ, der engang havde udgjort et samlet stykke, var interessant. Ligesom på de undersøgte fund fra Thulekulturen var fundet tilspidset i toppen og nedenunder denne tilspidsning sås tydelige ridser og spor i træet fra snøre, der engang havde holdt stykket sammen med, hvad der må formodes at have været, en rælingsplanke. Kriterierne viste sig dermed anvendelige, for spanter af høj alder og fremtiden vil måske vise, om det samme gør sig gældende for rælingsplanker og dæksribber.

Kriterierne viste sig dermed anvendelige på tværs af tid. Kajakken kunne genkendes på dens samlinger og de spor disse har sat på træet i fortiden.

Litteratur

Alix, Claire 2009: *Persistence and Change in Thule Wood Use, AD. 1100-1450*. The University of Utah Press

Golden, Harvey 2006: *Kayaks of Greenland: The History and Development of the Greenland Hunting Kayak, 1600-2000*. White House Grocery Press, Portland.

Grønnow Bjarne 2017: *The Frozen Saqqaq Sites of Disko Bay, West Greenland (Qeqertasussuk and Qajaa (2400-900 BC) Studies of Saqqaq Material Culture in an Eastern Arctic Perspective*. S. 100-104, 265. Monographs on Greenland | Meddelelser om Grønland, vol. 356. Man & Society, vol. 45, Museum Tusulanum Press.

¹ Golden 2006: 23

² Golden 2006: 9

³ Alix 2009: 179-181

⁴ Golden 2006: 47

⁵ Grønnow 2017: 265